

RASİM ÖZDENÖREN'İN *GÜL YETİŞTİREN ADAM*'INDA KÜLTÜREL YABANCILAŞMAYA KARŞI GELENEKSEL TEPKİ*

Kemal EROL**
Emin Emrullah EROL***

ÖZ

Rasim Özdenören (d. 1940), gençlik yıllarından itibaren yazmaya başladığı hikâyelerinin pek çoğuna Anadolu'nun köy ve kasabaları ile buralardaki toplumsal yaşayışı konu edinir. Uzun bir hikâyeden oluşan *Gül Yetiştiren Adam*'a hâkim temalar, geleneğin temsilcisi olan kişi (Gül Yetiştiren Adam) ile modern bireyi temsil rolünde gerçek kimliğinden uzaklaşmış birinin (Sitare) hayatları etrafında sunulur. Eserde öne çıkan yabancılaşma teması, gençlerin toplumsal değerleri umursamazlıkları ve giderek ait oldukları millî kültürden kopmaları çerçevesinde ele alınır. Yazar, taşrada yaptığı gözlem ve edindiği izlenimlerden yararlanarak kaleme aldığı bu eserinde insanın sosyal ve kültürel aidiyetleri yanı sıra evrensel yanlarını öne çıkarmaktadır. *Gül Yetiştiren Adam*'ın iç hesaplaşması da bu çerçevede yaşanır. Anlatıda modernleşme ile başlayan yozlaşmanın toplumdaki yansımalarına, değişen insan ilişkilerindeki izlerine, metropollerde giderek artan ahlakî çöküntüye, toplumsal dayanışmadaki yüzeysel ve samimiyezsiz münasebetlere dikkat çekilir. Eserde sözü edilen "gül", bir metafordur; dirilişi, kurtuluşu, öze dönüşü, huzur ve mutluluğu ifade eder. Yerli olmayan sistemlerin yok etmeye çalıştığı fikirler, millî inanç ve idealler, "gül" metaforuyla yeniden canlandırılmaya çalışılır. Eski-yeni, yerli-yabancı değerler çatışması bağlamında toplumsal kültürün dünden bugüne değişen yüzüne ışık tutan eser, bireyin zorla modernleştirilmeye çalışıldığı sosyal hayatta bozulmadan, çürümeden kendi gibi ayakta kalma mücadelesinin hikâyesidir. Bu çalışmada Türk kültürünün en önemli yanlarını oluşturan anadil bilinci, isim verme, dinî inançlar, evlilik ve aile kurumu gibi değerlerin modernleşme ile birlikte nasıl kaybolmaya başladığı; söz konusu değerler yitimine karşı verilen mücadelede aydın bakış açısı ile muhafazakâr tepkinin arka plânı tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rasim Özdenören, Gül Yetiştiren Adam, kültürel yabancılaşma, eleştirel yaklaşım

THE CRITICAL APPROACH AGAINST THE CULTURAL ALIENATION IN *GÜL YETİŞTİREN ADAM* OF RASİM ÖZDENÖREN

ABSTRACT

Many works by Rasim Özdenören (1940), written since his youth, are about the villages, towns, and the social life of Anatolia. The themes relating to "Gül Yetiştiren Adam," consisting of a long story, represent tradition (the man growing the rose) and a modern person being away from their real identity (Sitare) and their lives. The prominent theme of alienation in the work emphasizes young people's neglect of social values and increasing rupture from

* Bu çalışma, İKSAD ve Kazakistan Al Farabi Üniversitesi'nin 5-7 Mayıs 2017 tarihleri arasında Gaziantep'te ortak düzenledikleri *Al Farabi I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*'nde sunulan bildirinin ilavelerle makale formatında genişletilmiş hâlidir.

** Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ekemal@yyu.edu.tr

*** Okt., Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Başkale Meslek Yüksekokulu, emrullah6549@gmail.com

the national culture they belong to. The author emphasizes both humans' social and cultural belongings and also their universal sides through his observations and impressions. The internal revenge of the man growing the rose happens in this context; the story emphasizes the degeneration, starting with modernization in society, the effects of the changing human relationships and the increasingly moral depression in metropolises, and the superficial and insincere relationships in social solidarity. The rose is a metaphor: it symbolizes resurrection, liberation, self-return, serenity, and happiness. The national beliefs and ideals that non-native systems try to destroy are represented in the rose metaphor. This work, reflecting the changing side of social culture, in the context of old-new and native-foreigner, is a story of an individual's survival struggle against a society in which he is forced to change. This study aims to determine how the values, native language consciousness, the naming, the religious beliefs, marriage, and the family institution, began to disappear with modernization, and the background of the conservative reaction, with the perspective of the intellectual in the struggle against loss of these values.

Keywords: Rasim Özdenören, Gül Yetiştiren Adam, cultural alienation, critical approach

1. Giriş

Kültürel yabancılaşma, dejenerasyon ya da çözülme ile bunlara karşı gelişen bilinçlenme ve başkaldırı meselesi, Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının ilgi duyduğu temel konulardan birisidir. Temelde sosyolojik bir mahiyeti olan bu konunun genel olarak edebî eserlere nasıl aksettiğini araştırmak, modernleşmeyle beraber Türk toplumunun kültürel alanda yaşadığı çözülme sürecini ve çelişkilerini tespit etmek, bu bağlamda toplumsal değişimin Rasim Özdenören (d. 1940)'in hikâyelerine kapsamlı olarak *Gül Yetiştiren Adam* (1979) adlı anlatıya nasıl yansıdığını belirlemek, bu çalışmanın asıl kapsama alanını oluşturmaktadır. Türk hikâyeciliğinin ve deneme yazarlığının en usta kalemlerinden biri olarak tanınan Özdenören, Anadolu'nun köy ve kasaba gibi pek çok yaşam alanını gezerek tanıdığı bireyi ve toplumu millî ve manevî değerleriyle birlikte eserine başarıyla yansıtan; bununla birlikte modernizmin yarattığı toplumsal değişim sürecinde yitip giden değerlere kayıtsız kalmayarak sert tepki göstermekle de tanınan muhafazakâr bir sanatkârdır.

Türk toplumunda kültürel değişim ve yabancılaşma konusu, Türk edebiyatına 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren girmeye başlar. Batılı yaşam biçiminin ve hayat anlayışının taklit edilme eğilimiyle beraber baş gösteren Batı'ya yönelişin, Cumhuriyetle birlikte hız kazandığını söylemek yanlış olmaz (Timur 2002: 41). Türkiye'nin modernleşme sürecine girmesiyle birlikte başta aile kurumu ve sosyal ilişkiler olmak üzere günlük hayatta benimsenen pek çok kültürel yenilik toplumun millî, dinî ve ahlakî değer yargılarıyla geleneğine biçim veren örfüyle uyumsuz, hatta büyük ölçüde derin zıtlıklar gösteren tezahürlerdir (Işık 2012: 46). Türk edebiyatında söz konusu yeniliklerin toplum hayatındaki izlerine ve etkilerine dikkat çeken pek çok roman, hikâye ve tiyatro oyun yazarı ile şairin olduğu bilinmektedir. Bu meseleyi deneme yazıları ile hikâyelerinde yoğun olarak işleyenlerden biri de Rasim Özdenören'dir. Eserlerinde toplumun millî cephesini olduğu kadar insanın evrensel yanını da öne çıkaran Özdenören, evvela okuyucuyu bir toplumun hayatında varlığını devam ettirebilmesi bakımından önemsenen “değer” kavramıyla tanıştırmayı esas

alır. Yazar, evvela hikâyelerinde millî ve manevî değerleriyle bağı kopan bireylerin amaçlı bir yaşam sürdürmelerinin, gelecekle ilgili hayallerini gerçekleştirmelerinin beklenemeyeceği mesajını verir.

2. Dönem, Toplum, Gelenek-Modernizm, Sanat İlişkisi

“Her uygarlık kendi değer yargılarının, erdem anlayışının ilkin yerleşmesini, sonra da yayılmasını ve yaygınlaşmasını edebiyatın aracılığına borçludur.” (Haksal 1999: 24) diyen Rasim Özdenören, sanatkârın ve edebiyatın bu işlevini baştan beri yazılarını yayımladığı dergiler vasıtasıyla yürütür. Özdenören, “Her sanatçı kendi çağının türküsünü söyleyen ancak bununla yetinmeyerek “çağın gidişatına” da müdahale eden kişidir.” (Özdenören 1999: 44-46) sözleriyle sorumluluk bilinci ekseninde sanatçı-sanat ve dönem ilişkisinin bütünlüğünü ve önemini vurgular. Zira ona göre yazar, toplumun sorunlarını dile getirirken yeni çözüm alternatifleri sunmalı ve aynı zamanda çağıyla hesaplaşmaktan geri durmamalıdır. Özdenören’in *Diriliş, Maveria, İslam, Kaşkar, Hece ve Yedi İklim* adlı dergilerde yayımlanan hikâye ve deneme yazıları, genel olarak bireyin menfi değişime karşı direnirken huzur arayışını köklerine bağlı kalma, kendi olma sorunsalı ekseninde ele alır. Hakkında yapılan kimi çalışmalarda hikâyelerinin “İslam uygarlığının kendine özgü değer yargılarını ve duyarlılığını” işlediğini ve “özellikle de insanın ontolojik sorunlarını sorunsallaştırdığı” belirtmektedir.” (Yumuşak 2012: 1283). Bireyin kendini bulma yolunda sürdürdüğü arayış, yazarın hikâyelerine vazgeçilmez bir hedef olarak damgasını vurur. Bu durum, yazarın hikâye kişisine söylediği “Benim bilebildiğim tek şey aramaktır, nerede arayacağımı bilmiyorum, ama aramadan durmanın saçma olacağını düşünüyorum, sonunda bir avuntuyla oyalanmış bile olsam.” (Özdenören, 2012: 29) sözleriyle ifade edilir. Nitekim Özdenören’in “yolcu” kavramıyla sembolize ettiği insanın bir imtihan mekânı olan dünyadaki bu arayışı, “Kuyu” adlı hikâyesinde simgesel olarak bütün insanlığı temsil eden Yusuf’un macerası olarak tecessüm eder.

Rasim Özdenören’le yapılan bir söyleşide yöneltilen “Türk toplumunun modernleşme sürecini sağlıklı yaşayıp yaşamadığı, sonuçlarının toplum hayatına yansıyan yönlerinin neler olduğu” sorusuna Özdenören, evvela Tanzimat döneminden başlamak üzere bir kısım Osmanlı idarecilerinin, bürokratlarının İslam hukukunu bilmeden Batı’ya yönelmiş olduklarını ileri sürerek cevap verir. Ona göre bu aydınlar sadece ülkenin geri kalmışlığına odaklanmışlar, bunun yol açtığı sonuçlarla birlikte sebeplerine pek ehemmiyet vermemişlerdir:

Biz yüz elli yıldır sahalarda hiçbir zafer kazanmamışız. Tam tersine geriye doğru gitmişiz. Bununla da kalmayıp kazanımlarımızı da yitirmişiz diye bununla nasıl başa çıkılabileceğini düşünmüşler ama buna karşı akıllarında belli başlı bir fikir oluşmamıştır. Zira Ne Tanzimat döneminde ne de Birinci ve İkinci Meşrutiyet, Cumhuriyet gibi daha sonraki merhalelerde, hem siyasal açıdan hem kültürel açıdan çok önemli olan kırılma noktalarında, döneminde kendini aydın olarak görenler, ne kendi kültürünün kavramlarına sahip çıkmayı becerebilmiş ne de Batı’nın kavramlarını hakiki anlamda anlamaya yönelmiş. Modernleşmek istemiş ama modernleşmenin yöntemini dahi belirleyememiş (Güneş 2014: 601-602).

Dostoyevski'nin kendi ülkesindeki Batıcılarla tartışırken söylediği “Siz Batı'nın içinde kaybolmayı, yitmeyi, onun içinde fena bulmayı düşünüyorsunuz (...) Hâlbuki biz Batı'yı öğrenmekle, Batı'ya bakmakla kendimize nasıl bakacağımızı tayin etmeliyiz. Bu bize yeterlidir. İllaki onun kültürünü, kılık kıyafetini benimsemeye gerek yok. Peruk takarak, redingot giymek suretiyle Batılılara benzediğimizi düşünmeyelim.” sözlerinin Batılılaşma yolunu açan Türk aydınları ve buna uyan Türk toplumu için de geçerli olduğu görüşündedir. Keza, Türkiye’de benzer bir sürecin yaşanmakta olduğu, son zamanlardaki televizyon, internet gibi teknolojik gelişmelerin, toplumda “bireyin doğasından ve doğal çevresinden uzaklaşıp kendine mahkûm olması, yalıtılmışlığı ve yalnızlaşmasına” neden olduğu, Türk toplumunda Batı tesirinin gelenek ve modernizm bağlamında bireyi, toplumu ve insanlığı vahim bir sonuca sürüklediği, bu durumun İslam'ın Batı kültürü içinde erimesiyle sonuçlanacağı, Müslümanım dediği halde toplumun Batı kültürünün çok temel hayat tarzlarından da geri kalmadığı görüşündedir. Türk toplumun bu gün de böyle bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu belirten Özdenören, mevcut gidişatın getireceği felaketten kurtulmak için yönelinecek tek istikametin İslâm olduğu görüşünü de şöyle belirtir:

Biz de diyoruz ki biz kendi dinimizin kültürünü yaşayalım. Kendi dinimiz Batı kültürünün içinde bir unsur olmasın. Batı kültürünün içinde unsur olduğu zaman, öyle telakki edildiği zaman, sen tümüyle Batı kültürünün içinde fena bulmuş, kaybolmuş, yitmiş hale gelirsin. Hâlbuki biz kendi dinimizin gereklerini, İslam'ın gereğini yerine getirebilirsek o zaman bu din kendi kültürünü kendiliğinden kurar. Hâlbuki şu günkü seyir çok tehlikeli bir seyir. Din ortadan kalkmayacaktır. Fakat din, Batı kültüründeki unsurlardan bir unsur haline dönüşecektir. İçi boşalacaktır veya Batı kültürünün bir unsuru haline gelecektir. (Güneş 2014: 602).

Yazar, bu sözlerin devamında toplumun İslam dinini müstakil olarak yaşayabilmesi hâlinde, teknoloji kendi sınırlarını zorlarsa bile “İslam'ın ihdas edeceği kültürün” toplumu yalnızlık probleminde koruyacağını ileri sürer. Batı kültürünün, modernizmin toplum zihninde ve yaşamında inşa ettiği bazı tehlikelere de dikkat çeken yazar, toplumda gelenek-modernizm bağlamında beliren mevcut manzaranın karşısına kendince olması gereken argümanları koyarak durumu şöyle değerlendirir: “Birey var fakat bireycilik yok. Millet var milliyetçilik yok. (...) Din ve vicdan hürriyeti var laiklik yok. (...) Hakkaniyete ve adalete uygun bir siyasi rejim var fakat demokrasi yok. Demokrasiden daha fazlası var. Demokrasi yok deyince şimdi demokrasi bir fetiş halinde bir put halinde benimsendiği için demokrasi yok deyince farklı algılamalara yol açıyor. Laiklik yok demekle demokrasi yok demenin arasında bir fark yok benim dilimde. Milliyetçilik, laiklik, halkçılık böyle şeyler yok, çünkü bunlar ideoloji. Bu ideolojilerle İslam'ın alakası yok.” (Güneş 2014: 606)

Bu görüş ve düşünceler paralelinde Rasim Özdenören’e hikâye yazdıran kaynakların başında yazarın kendi dünya görüşü, dinî inancı, yaşantısı, müşahedeleri ve okumaları gelmektedir: “Genelde kendi yaşadıklarımın bu öykülere kaynak olduğunu söyleyebilirim. Ya kendi yaşadıklarım veya müşahedelerim. Kendim yaşamamışım, ama yaşadığını görmüşümdür. Çevremde gözlemlemişimdir. Bazen de çok az olmakla beraber, bir gazete haberinden yola çıktığım olmuştur. Meselâ, ‘Çatışma’ öyküsü böyle bir gazete haberinden yola çıkılarak yazıldı.” (Abibulayeva 2006: 185).

2.1. Hikâyelerin Aynasında Toplumsal Değişim

Rasim Özdenören, uzun bir hikâye olarak kabul edilen *Gül Yetiştiren Adam* adlı anlatısında yer verdiği modernizm-gelenek uyumsuzluğu ekseninde gelişen eski-yeni kuşak çatışmasını belli bir olay, zaman, mekân ve kişi kadrosu çerçevesinde ele almaktadır. Yazar, aynı problemi hikâyelerinde de toplumsal yaşamdan, aile bireyleri arasındaki ilişkilerden çarpıcı kesitler sunarak gözler önüne serer. Bu çalışmanın konusu her ne kadar *Gül Yetiştiren Adam* adlı eserle sınırlıysa da taşıdığı ortak problematik tema bakımından yazarın konu ile ilgili diğer bazı hikâyelerinden de kısa da olsa söz etmek gerekir.

Özdenören, *Hastalar ve Işıklar* (1967) adlı hikâye kitabında toplumsal değişim temini yoğun olarak işler. Kitabın adında geçen “Hastalar” ve “Işıklar” kelimelerinden her birinin simgesel bir karşılığı vardır. Bunlardan “hasta”, bireyin/toplumun medeniyet ve çağdaşlık diye takip ederek yaşamında uyguladığı yenilikte aidiyetleriyle nasıl çeliştiğini; tam da uyum sağlayamadığı için nasıl bocaladığını gözler önüne sermektedir. “Işık” ise topluma aydınlanma diye kendi kültürünü ihraç eden yabancılar ile aynı yabancı kültürü kendi halkına medeniyet diye takdim eden onların yerli işbirlikçilerini, yani yanlış önderlerini ifade eder. Bu hikâyeler, Necip Tosun’un ifadesiyle “... yabancılaştırılmış toplumumuzda bunalan kişilerin (daha çok gençler) çevreyle olan uyumsuzluklarını alegorik biçimde yansıtmaya” (Tosun 1996: 20) çalışmıştır. Hikâyelerde çeşitli olay ve olgularla bağlantılı olarak anlatılan kişiler, değişim sürecinde toplumun yaşadığı travmayı da dikkatlere sunmakta oldukça etkindirler. Kitaptaki hikâyelerin bütününden toplumun büyük bir kesiminin modernleşme sürecinden çok olumsuz etkilendiği anlaşılmaktadır (Özgül 2010: 21). İnsanlar, doğru-yanlış ayırımına var(a)madan önlere gelen her yeniliği kabul etmişler ancak yalnızca gerçeğin farkında olan ana karakterler söz konusu toplumsal çözümlüğe, menfi değişime karşı isyandadırlar. Kitabın “Kundak” başlıklı hikâyesi, ana kahramanların da bir yerde artık diremediği yeniliğe teslim olmak zorunda kaldıklarını, olay kişinin “Artık hiçbir şey beni şaşırtmıyor, az önceki marazlı duygu, yerini gitgide umutsuz bir hüzne bırakıyor, içimde bir pişmanlık duygusu geliyor, tadını alamadığım bir korku kabarıyor, bir şey ölüyor, o şeyin ölüsü gide gide büyüyordu.” (Özdenören 1998: 108) sözlerinden anlıyoruz. Hikâyede kendini ve toplumu yaşadığı değişim girdabı içinde kaybolmuşlara ve cin çarpmış kimselere benzeten kahramanın bu sözlerindeki “ölü” kelimesinin karşılığı, içinde korumaya çalıştığı hâlde başaramadığı asıl “ben”liğidir. Nitekim özne, geriye dönüp baktığında istemese de kabul etmek zorunda kaldığı yenilikler karşısında can çekişen o “ben”in ölmeye mahkûm hâlini içi acıyarak izlemektedir.

Özdenören’in hikâyelerinde konu, bütünüyle kuşatılmış aile kurumu ve aile bireyleridir. “Bu insanlar, genelde çözülmüş ve çökmüş toplumun kişileridir. Kültür ve inanç temelleri inkâr edilmiş, yıkılmış bir toplum düzeninden artakalmış insanlardır.” (Kabaklı 2006: 722). Özdenören, hikâyelerinde toplumsal problemleri “aile” çevresinde kalarak anlatmayı gerekli görür. Zira ona göre toplumu anlamının en doğru, en sağlıklı yolu önce aileyi anlamaktan geçer. Keza aile, toplumun bireyden sonra gelen en küçük birimidir ve o yapı içindeki ilişkiler, toplum hakkında önemli ipuçları verebilecek niteliktedir (Barbarosoğlu 2009: 269). Özdenören, kendisiyle yapılan bir söyleşide konuya ilişkin şunları söyler: “Toplumu anlatıyorsak -toplumun

problemlerini- aile, anlatılması en ideal bir birim olarak karşımıza çıkıyor. Mesela, bir damla kandan, o kanın ne grubu olduğunu, bu kanda ne gibi hastalıkların, problemlerin olduğunu anlıyoruz. Aileyi anlattığımızda, aslında toplumun genelindeki problemleri anlamış oluyoruz.” (Abibulayeva 2006: 184). Yazarın “Aile” ve “Çözülme” adlı hikâyeleri de ailedeki dejenerasyonun, toplumsal çözülmenin, yozlaşmanın işlendiği metinler olarak bu çerçevede değerlendirilebilir. “Aile”de aynı evde yaşayan kalabalık aile bireylerinin hayatı, mekân unsuruyla bağlantılı olarak dile getirilirken, eskiden aile bireyleri arasında görülen güçlü bağın şimdi nasıl çözüldüğüne; artan bireysellik duygusunun aileyi nasıl darmadağın ettiğine dikkat çekilir: “Geniş, sağlam aile, şimdi bölük pörçük olmuştur. Dağılıp gitmiştir.” (Özdenören 2012: 39). Bu bağlamda *Çözülme* (1973), Türk toplumunun son elli yılda geçirdiği değişim sürecini anlamak bakımından önemli bir belgedir. Kitaptaki hikâyeler (Ölünün Odaları, Aile, Şimdi Çok Uzaklarda), değişim kısıracındaki insanların iç dünyalarına tutulmuş bir ayna gibidir. Ramazan Kaplan, “Çözülme veya Ailedeki Yangın” başlıklı yazısında aile temini merkeze alan bu hikâyeyi değerlendirirken şu tespitte bulunur: “Rasim Özdenören’in hikâyesinde, bozulmaya, dağılmaya, çökmeye yüz tutmuş görünüşleriyle, aile ve onunla ilgili durumlar, en çok üzerinde durulan konuların başında yer alır. Özdenören’in hikâyede, en küçük toplum birimi ailenin, dolayısıyla toplumun trajedisini yazmaya çalıştığını söylemek, mübalağalı bir tez olarak görülmemelidir. Özdenören’in ilk hikâye kitabı *Hastalar ve Işıklar* (1967)’dan başlayarak asıl ilgi alanı hâline getirilen bu konunun, bireyde başlayıp gittikçe onu aşan, aileye yayılan, toplumla bağlantıları güçlenen daha kapsamlı bir çerçeve kazandığı söylenebilir.” (Kaplan 1990: 45). Özdenören, “Çözülme” dâhil yukarıda adı zikredilen hikâyelerinde “...ülkedeki kültürel-sosyal değişimin bireyde, ailede meydana getirdiği çarpıklıkları, çelişkileri, açmazları irdelerken, kendi seçimi ve isteği dışında halka dayatılan yeni yapılanmanın (batılılaşmanın/yabancılaşmanın) ailedeki çözülmeye kadar varan sarsıcı etkisini usta bir dil işçiliği ve şairane bir üslupla anlatır.” (Tosun 1996: 23). Ev eşyalarında modaya odaklı anlatıların¹ dışında “Buzdan Volkan” adlı metin de aile temalı bir hikâyedir. Hikâyenin kahramanı olan bir genç kızın sokakta tanıştığı bir erkeği gönül ilişkisi sebebiyle eve götürüp babasına göstermesi, aslında geleneksel kültürde ve örfte eski kuşağın alışıktığı tutarlı bir davranış olmaktan uzaktır. Üstelik yanındaki erkekle babasının duyacağı/göreceği şekilde ar ve haya duygularını zorlayan sözler sarf etmesi, çirkin davranışlarda bulunması da “Batı’dan gelen hayatı(n) (nasıl) benimse(ndiğini)”, bu yolla ailede başlayan ahlakî çözülmenin vardığı vahim noktayı göstermesi bakımından da düşündürücüdür. Daima “insanın yücelmesini, yüceltilmesini” hedeflemek gibi “bir meselesi olduğu için” Özdenören, bu hikâye kitaplarından başka aynı toplumsal problemi *Gül Yetiştiren Adam* adlı uzun anlatısında daha ayrıntılı ve zaman unsurunda değişen bir teknikle ortaya koyar.

¹ Rasim Özdenören, yaşamakta olan toplumsal değişim furyasına uymak istemediği için toplumda gericilikle suçlanan insanların mücadelelerini ve bunalımlarını da hikâyelerinde anlatır. Bu hikâyelerde de bireylerin eskiden ev eşyaları gibi aile içinde zamanla örfte karşı bir duruş sergilemek suretiyle özünden uzaklaşarak değiştiğine, neticede bozulup çürüdüğüne dikkat çekilir. *Çok Sesli Bir Ölüm* (1974), *Çarpılmışlar* (1977), *Denize Açılan Kapı* (1983), *Kıyü* (1999), *Hışırta* (2000) ve *Ansızın Yola Çıkmak* (2000) adlı hikâye kitaplarında da söz konusu moda eksikli sorunlar, kültürel yozlaşma temelinde gelişen toplumsal değişime dair temalar yer almaya devam eder.

3. Gül Yetiştiren Adam

Rasim Özdenören'in *Gül Yetiştiren Adam*'ı (1979)², pek çok hikâyesinde olduğu gibi toplumsal değişimin izlerini taşır. Toplumda benimsenmek üzere merkeze alınan modernleşme, ayak uydurup uyduramama durumuna göre bireyin çağdaş ya da "ilkel", "gerici" sıfatlarından biriyle damgalanmasının nedeni olmuştur. Batı kaynaklı kültürel emperyalizmin baskısı karşısında ezilen, bocalayan Anadolu insanı, ya kabullenişle ya da gizli/açık protestosuyla dönemin edebî eserlerinde yansımaları bulur. Özdenören, Cumhuriyet döneminde Türk toplumunun Batı'dan esen değişim rüzgârına karşı başkaldırışını bu anlatıya adını verdiği kahramanın, "Gül Yetiştiren Adam"ın, gözünden yansıtmaktadır.

Rasim Özdenören, hikâyelerinde (daha çok "Hastalar ve Işıklar", "Aile", "Kuyu", "Çözülme", "Çok Sesli Bir Ölüm" ve "Çarpılmışlar") toplumsal hayattaki değişimlerin yol açtığı yabancılaşma ve dejenerasyonu, "aile" kavramını merkez alarak göstermeye çalışır. *Gül Yetiştiren Adam*'da ise bu çözülme doğrudan toplum üzerinden yansıtmıştır. Batı kaynaklı değişimlerin Türk toplum hayatında yol açtığı kırılmayı; meydana getirdiği yozlaşma, çözülme ve dağılışı işleyen bu eser, Türk toplumunun yakın geçmişinde başlayan ve hala devam eden gelenek³-modernizm⁴ çatışmasının canlı tespiti ve tarihsel bir tutanağıdır.

Gül Yetiştiren Adam, toplumda gelenek-modernizm çatışmasının görünen yüzüdür (Eryarsoy 2009: 28). Yazar, bu uzun hikâyede bir yandan toplumun millî, dinî ve ahlakî değerlerinin sürdürülmesi gerektiğinde karar kıldığı için değişime başkaldıran Gül Yetiştiren Adam'ın iç dramını; diğer yandan modern çağı temsil eden genç neslin eğlence dolu dünyalarını yani savundukları değerler bakımından birbirine zıt iki farklı kesimin fikir, inanç ve yaşantılarını ele almaktadır. Başka bir

² Rasim Özdenören, *Gül Yetiştiren Adam*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2014. (Çalışmanın gövde metninde yer alan alıntılara ilişkin sayfa numaraları eserin bu tarihli baskısına aittir).

³ Bu kavram, genel anlamda töre, adet, görenek kavramlarıyla birlikte ele alınmakta, daha çok sosyolojik bir kavram olarak "anane" anlamında kullanılmaktadır. "Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar; anane" (TDK 1998) ya da "Bir toplulukta, zaman içinde meydana gelen kültür birikiminin neticesi olan her şey" (Doğan 1996) olarak; Ahmet Cevizci'nin *Felsefe Sözlüğü* adlı eserinde de bu kavram, "Gerçek ya da hayalî bir geçmişle olan sürekliliğin önemini ima ederken, belirli eylem normlarını kutsayan ve öğreten pratik veya uygulamalar bütünü. Bir topluluğun, mevcut toplumsal yapısını ve değer sistemini çok büyük sarsıntılar yaşamadan koruyup devam ettirmek amacıyla, kendinden önceki kuşaklardan devraldığı, belli bir dönüşüme uğratarak sonraki nesillere aktardığı, başta inançlar, düşüncüler ve kurumlar olmak üzere, her tür sosyal pratik." (Cevizci 1999) şeklinde tanımlanmaktadır. "Gelenek bu anlamda somut insan davranışlarına, topluluk ilişkilerine sinmiş bir fenomen hükmündedir. Çeşitli kavim ve toplulukların örf ve adetleri, emredici düşünceleri bu kaynaktan beslenerek teşekkül eder. Gelenek öylesine insani ve aynı zamanda soylu tezahürleri olan bir fenomendir ki ne tarihte ne çağımızda tümüyle geleneği olmayan bir insan topluluğuna rastlanamaz." (Bulaç 1996: 54).

⁴ Kültürel bağlamda modernizm, tanınmış gelenekleri kıran, yerine çağdaş olan yeniyi yerleştirmeyi hedefleyen yaklaşımdır. Modernizm ise "hem çağdaş bir düşüncedir hem de Rönesans'tan günümüze kadar batılı aydının ulaşmak istediği bir idealdir." (Kantarıcıoğlu 2007: 12). Temelde sanat, edebiyat, toplumsal yaşayış biçimi gibi alanlarda alışkanlıkların artık zamanını doldurduğu, bu yüzden bunların yerine yeni kültürün yaşanması gerektiği fikrine dayanır. Modernleşmeyi, "Batı'nın kendine özgü tarihsel, kültürel ve siyasal gelişmesinin ürünü" olarak gören kimi edebiyat araştırmacıları, bu kavramın aynı zamanda "tarihsel olarak geleneğe dayalı toplumsal ve siyasal değer ve ilkelerin yerine modern ölçütlerin geçiş evrimini/ sürecini ifade ettiğini" ileri sürerler. Bu durumda "modernleşme", "modernizmin siyasal gelişme sürecinin siyasal yönlerini sonuçlarını ifade eden bir kavram olarak kullanılabilir." (Çetin 2003: 19).

ifadeyle hikâyede geleneğin temsilcisi “Gül Yetiştiren Adam” ile kendi kültürel kimliğinden ve değerler manzumesinden uzaklaşmış modern bireyi temsil eden Sitare ve arkadaşlarının düşünce ve yaşayış biçimleri mukayeseli olarak paralel bir şekilde sunulmaktadır.

3.1. Gelenekçi/Muhafazakâr Yaklaşım

Kurgu bakımından tarihsel arka plânı da olan *Gül Yetiştiren Adam*'ın konusu, Batılı işgal kuvvetlerine karşı vatan savunmasında bulunanların Kurtuluş Savaşı sonrasında hayatlarını kurtardıkları insanlar tarafından asılmış olmaları ve bunun vicdanlarda yarattığı büyük acı ve şaşkınlık ile zihinlerde oluşturduğu hayal kırıklığıdır. Esere beklenmedik bu durumu protesto etmek için bir kasabadaki evine kapanarak elli yıl boyunca pasif direnişini sürdüren gelenekçi “Gül Yetiştiren Adam”ın hikâyesi damgasını vurur: “Bir şey yapmamanın da bir eylem olduğunu çoktan anlamıştı. Protesto için evinden dışarı çıkmıyordu. İnsanlar arasına katılmanın istemediği düzeni meşrulaştıracağı inancındaydı. Kuran okuyarak, ibadet ederek yalvararak, hafv ederek somut protestosunu sürdürüyordu.” (s. 14).

Hikâyenin asıl kişisi Gül Yetiştiren Adam, evinde bir nevi inzivada bulunduğu süreçte dış âlemden olup biten her şeyden habersizdir. Yeni dünya düzenini protesto amaçlı kapandığı evinde tam 50 yıl boyunca ibadet etmek ve gül yetiştirmekle meşgul olmuştur. Ancak bunca zamandan sonra bir gün camide sabah namazını kılmak için ilk kez dışarı çıktığında gördüğü yabancı manzara karşısında şaşkınlık geçirir. Zira gözüne ilişen hiçbir şey eskisi gibi değildir. Etrafta hızla geçip giden motorlu araçlar, eskiden berrak akan derelerin üzerinde şimdi dikilmiş yüksek katlı binalar, ışıklı vitrinlerde sergilenmiş süslü kıyafetler ve daha gözüne tabiatı bozulmuş görünen pek çok şey... Kahramanın açık alanda yaşadığı hayal kırıklığı, camiye girdiğinde daha da katlanır. Karşısında fotr şapkalı, eskisiyle en ufak bir benzerliği olmayan yabancı kıyafetler içinde bir cemaat durmaktadır. Şaşkın bakışlar arasında nasıl bu kadar değiştiğini hayretle gözlemlendiği kalabalığın arasında kıyafetiyle kendine yakın ve tanıdık bulduğu birini yanlış başkaldırmış bir kahraman gibi düşünür. Oysa namazdan sonra onun da üzerindeki cübbeyi, başındaki sarığı çıkararak diğerlerinkine benzer bir kıyafetle dışarı çıkmaya hazırlandığını görür. Bu son hayal kırıklığına artık dayanamayınca yüksek sesle çağrıda bulunur: “...içinizdeki İslam’ı gösterin. Çünkü İslam, sizin üzerinizde görünmek ister. İman gizlidir, İslam açık. İman kalptedir, İslam zahirde. İslam şeriatsa, şariat sizin amellerinizde görünmek ister.” (s. 133). Bütün dinleyenlerin derinden etkilendiği bu sesleniş, kimsenin tanımadığı birinin yaptığı öze dönüşü ifade eden, insanların İslam’a yeniden avdet etmeleri gerektiğini bildiren bir çağrıdır. Ona göre iman bâtinidir ama İslam zahiridir. İman edilen ne varsa insanların tutum ve davranışına, kılık kıyafetine, söz ve ilişkilerine, kısacası bireylerden oluşan toplumun da hayatına aynen yansır, yansımalıdır. Aksi hâlde içinde inandığını üzerinde / yaşayışında da göstermeyen bir toplumun çelişkileri, yaşadığı gaffetten başka bir şeyin ispatı olmayacaktır. (Çelik 2010: 28). Yeni dünya düzenine muhalif bu 80 yaşında Gül Yetiştiren Adam, halkı değişime karşı ayaklanmayı kışkırttığı iddiasıyla çağrıldığı mahkeme heyeti tarafından tutuklanır.

3.1.1. “Gül” Metaforu

Anlatıda bir metafor olarak geçen “gül” kelimesinin İslâm inanç, kültür, sanat ve medeniyet tarihinde önemli bir yeri vardır. “Gül” motifi, her şeyden önce İslam ümmetinin peygamberini simgeler; huzuru, mutluluğu ve kurtuluşu ifade eder. Hikâyenin adı da, kahramanı Gül Yetiştiren Adam’ın üstlendiği misyon da bu kültürel temele dayanır. Zira onun gül yetiştirmesindeki amacı, toplumda değişim rüzgârında savrulan değerlerin yeniden yeşermesini sağlayacak güzellik tohumlarını ekme çabasıdır. Bu motif, Sitare ve arkadaşı hikâye anlatıcısı arasında geçen bir diyalogun da konusudur. Bunlar, tatil için çıktıkları bir kentteki gezintileri sırasında bir çiçekçinin önünden geçerken gördükleri lale, karanfil, kırmızı beyaz güller ve kır çiçekleri karşısında şaşkınlık geçirirler; bunları çölde kimin ve nasıl yetiştirmiş olabileceğini konuşurlar: “Taş devri gibi, tunç devri gibi, insanların bir de gül devri geçirdiklerini düşünüyorum. Nasılsa o devirden kalma birtakım adamlar hala yaşıyor yeryüzünde.. kim bilir belki ayrı bir kolonileri vardır hala bir yerlerde, orada bu çiçekleri yetiştirip dünyanın her yerine ihraç ediyorlar.. şehirlerin dışında, şehirleri hiç görmemiş adamlardır bunlar..buna benzer şeyler geçiyor aklımdan” (s. 93-94). Bu sözler, okuyucu olarak bizim zihnimizde hikâyenin asıl kahramanı Gül Yetiştiren Adam ile onun davasını canlandırmaktadır.

3.1.2. Gül Yetiştiren Adamın Uyanışı

Modernleşme ile başlayan ahlakî çöküşün ve kültürel yozlaşmanın insan ilişkilerinden toplumsal hayattaki çelişkilere ve mekân tasvirlerine kadar yansıtıldığı hikâyede en çok dikkatlere sunulmak istenen durum, Gül Yetiştiren Adam’ın yalnızlığı, yaşadığı iç hesaplaşma ve mücadele yönteminde fark ettiği yanlışlıktır. Hikâye, her bakımdan kuşatılmış, çok hızlı bir değişim süreci içinde neye uğradığını anlayamamış bir neslin trajedisini ortaya koymaktadır. Gül Yetiştiren Adam’ın kasabadaki ev ve evin bahçesinin sınırlarını aşmayan pasif direnişinin toplumun değişim döngüsü içindeki makûs talihini yenmeye yetmeyeceğini fark etmesiyle birlikte mücadele taktiği de değişmiş olur. Zafere ulaşılmasının ardından ananevî değerleri yaşamının önüne geçildiğini, uğruna savaşılan kutsal değerlere sahip olmanın artık suç sayıldığını, sahip olmakta kararlı olanların da dışlandığını görünce kahrolan yaşlı gelenekçi adamın bu duygularıyla birlikte pasif direnişe geçmekteki yanılığını ve nedenini şu sözlerle ifade eder: “Ölümü göze almakla elde etmek istediğimiz bir şey vardı savaşırken. Savaştan sonra baktık ki, onlar için savaşmamışız. İşte insanın zoruna giden bu oluyor. Bizi aldatanlara karşı bir şeyler yapmamız gerekirdi, yapamadık. Belki de bu utanca katlanamadım, onun için eve kapandım (...) Eve kapanıp kalmakla insan değiştirmek istediği bir dünyayı değiştiremez. Ama bunu anlamam için elli yılın geçmesi gerekiyormuş.” (s. 36).

Özne, toplumun ve ülkenin tehlikeye düştüğü geçmiş bir dönemde, arkadaşlarının evlerine kapanarak meseleye kayıtsız kalmadıklarını, bunun yerine aktif bir mücadele sürdürdüklerini; kurtuluş gerçekleştikten sonra da mukaddes değerlere muhalif siyasi güçler tarafından idam edilerek büyük bir bedel ödediklerini hatırlar. Bunun üzerine bunca yıldır değişime karşı yaptığı gizli protestonun aslında affedilemeyecek korkak bir davranıştan ibaret olduğunu düşünür. Geleneğin temsilcisi yaşlı adamın kendi içinde yaptığı bu sorgulama biçimi, anlatıda şu sözlerle anlatılır: “Evet, kabul etsin artık,

düpedüz korkaktı. Yüreğinin vicdanının en derinlerinden yükselen bu isyan dolu sese verecek bir cevabı yoktu. Herkes kendisini övebilir, saygıda kusur etmeyebilir, ama ne çıkar bundan? Gitgide kendisine olan saygısını yitiriyordu o. Başlangıçta protesto sandığı direncinin, şimdi gülünç bir korkaklık olduğunu kabul ediyordu.” (s. 32).

Gül Yetiştiren Adam’ın eylemsizlik eyleminin özünü fark etmiş olması, artık yaşanan değişimi görmemek ya da inzivaya çekilip bireysel bir direnç göstermek yerine değişimin toplumun bütün kesimlerine ve hayatın bütün alanlarına yayılmasını engelleyecek aktif bir etkinlikte bulunulması gerektiğine ilişkin bir inancın açığa çıkmasını sağlar. Yaşlı cesur adamı evden dışarı çıkmasına, halkın arasına karışmasına, cami cemaatine katılmasına yol açan; kendi inancını “Ey cemaat-i Müslim’in ve gafilin”, “Sizler Nasranî misiniz?”, “Yoksa Mecusi misiniz?”, “...sizden öncekileri niçin helak etti biliyor musunuz? dedi, çünkü onlar kafirlere benzemişlerdi.” (s. 131) gibi sorgulayıcı sözleriyle tebliğ etmesini sağlayan temel kaynak, farkındalığın ona aldırıldığı bir karardır.

3.2. Modernleşme Yanlısı Yoz Yaklaşım

Modernleşme kavramı, esen değişim rüzgârının niteliği ve etkisi ne olursa olsun toplumun mutlaka teslim olması gereken bir yeniliği ifade etmez. Her toplumun tarihsel kökleri olan kültürel birikimine saygı duyma ve onu koruma hakkı vardır. Zira insan hakkını ve meşru menfaatlerini ihlal etmeyen bir örf ve ananeyi devam ettirmenin toplumsal gelişme ve kalkınmanın önünde engel teşkil eden bir durum değildir. Ne var ki kimi durağan, statik fikri sabit toplumlarda her türlü yanlışa ve ilkel yaşayışa rağmen körü körüne bir geleneğin esiri olma tercihi de söz konusudur. Başta fen ve teknolojiadaki gelişmeleri takip etme, temel hak ve özgürlükleri bağlamında insanî değerleri öne çıkarma durumu, modern bir eğilim kabul edilerek reddedilmemelidir. Ancak aile kurumu, toplumsal dayanışma, dinî ve ahlakî değerler yenilik adına modernizme kurban edilemez. Eserde Gül Yetiştiren Adam’ın da davası, bu temelde bir toplumsal çöküşün, yozlaşmanın ve tükenişin önüne geçmektir. Evinin bahçesinde dünyaca ünlü, kokusu eşsiz güller yetiştirerek tanıklık ettiği iki farklı dönem arasındaki çelişkiyi sessizce protesto eden hikâyenin müspet kişisinin karşısında yeni dünyanın sunduğu modern yaşantının yabancılaşmış yerli temsilcileri yer almaktadır. Bunlar, karşı çıktıkları “tarih şuuru” ile doğrudan ilişkili geleneğin, nesilden nesile aktarılan manevi kültür öğelerinin yaşamasına fırsat tanımazlar. Başta Sitare, Çarlı, Zelda ve Tansel olmak üzere hikâyenin modernleşme yanlısı şahıs kadrosunun hayatında çağdaşlık adına oldukça çarpık ve çelişkili davranışlar yer almaktadır. Değişimin sembolü olarak eserde yer alan Sitare, dil, kültür, isim, inanç ve tarihî gerçekliğini bilmezlikten gelerek kendi değerlerini hafife almış; yabancı bir dil ve kültürü taklit ederek yozlaşmış, böylece köklerinden kopmuş bir toplumun meyvesi olarak okuyucunun karşısına çıkmıştır. Özdenören, toplumda meydana gelen dildeki yabancılaşmayı Sitare’nin konuşmalarından örnekler vererek somutlaştırır. Dilinden, kimliğinden, kültüründen, kısacası özünden kopan Sitare, aidiyetlerinden sürekli bir kaçış pozisyonundadır. Diyaloglarına yabancı dilden kelimeler katarak kendine sınıf atlamış çağdaş bir görüntü vermenin böylece yerli kültüre ait insanlara nazaran Batı kültür seviyesini yakalamış sosyeteden biri olduğunu göstermenin peşindedir. Sitare’nin hayatında değişimin yarattığı sorun bununla sınırlı değildir; evliliğe bakışı ve aile içindeki davranışları da örfte aykırıdır.

Babası yaşında bir adamla evli olan Sitare, bir bankada düşük gelirli bir memur olmasına rağmen oldukça savurgandır; aylık gelirinden daha fazla para harcayan, pervasızca kumar oynayacak kadar ölçsüz bir kadındır. Kocasını Çarlı hastanede yattığı sırada bile arkadaşlarıyla birlikte tatile çıkarak eğlence mekânlarında gönül eğlendirmekten geri kalmaz. Çevresindeki insanlara göre kocasını aldatan ahlaksız bir kadın olarak bilinir ancak buna rağmen umarsız ve gamsızdır. Yüzeysel ilişkilerin fazlasıyla yer aldığı fakat mutluluğun bulunmadığı yozlaşmış bir sosyal yaşamın içindedir. Sitare, eşi Çarlı'nın evinde düzenlenmiş bir gece eğlencesinde herkesin yiyip içtiği, güllüp eğlendiği durumu fırsata dönüştürüp yeni sevgilisini kollaması, hatta bir ara gidip onun oturduğu koltuğa ilişmesi (s.15), aile ilişkileri açısından toplumda tezahür eden bir dejenerasyonu ifade eder. “Harika bir yaratık” olduğuna inanan yeni neslin temsilcisi Sitare'nin inandığı başka bir şey de çağın hastalıklı anlayışlarından biri olarak fazla ciddi olmanın, mutluluğun önünde engel teşkil ettiği fikridir: “İnsanların harika yaratıklar olduğuna her zaman inanmışımdır, dedi Sitare, aslında biliyor musunuz, biz hepimiz lüzumundan fazla ciddiyiz..belki de bunun için mutlu olamıyoruz...” (s. 120). Ona göre mutlu olmak için çağın keşfettiği yaşam felsefesini tatbik etmek gerekir: “Gününü değerlendirmeye bakacaksınız.. günün nasıl değerlendirilir, bak anlatayım: şimdi ömrünü bitmiş say, ömrün bitmiş de sen yalvarmış, yakarmışsın, sana göz yaşların için cabadan bir gün daha vermişler.. işte şu anda da o bir tek son günün içinde bulunuyorsun..işte o son günde ne yapacaksın, her gün onu yapacaksın.” (s. 19). Ne var ki kurtuluş gözüyle bakılan bu reçete de saadete talip eğlence müptelalarını kurtarmaya yetmeyecektir. Nitekim yaşadığı aşırı serbestlik, başıboşluk ve sorumsuzluğun getirdiği anlamsızlık ve hiçlik duygusuyla daha fazla baş edemeyen Sitare'nin akıbeti intiharla sonuçlanır. Zira Sitare, bu eyleme başvurmakla aslında modern yaşamın bireyin iç dünyasında yarattığı buhran ve bunalımın ürünü olan kaçınılmaz intihar vakasını göstermiş olur. Sitare'yi intihar eylemine hazırlayan “umutsuzluk” olgusunun perde arkası, hikâyenin başka bir kişininin ağzından şu sözlerle açıklanır: “Bazen öyle dik başlıydı ki, ancak böyle biri ölüme meydan okuyabilir diyordum. Belki de meydan okuduğunu göstermek için öldürdü kendini, dedi Tansel, tuhaf bir ironi var bu işte, tamamen özel bir şey, Sitare'ye mahsus.. Düpedüz umutsuzluk, dedim, şimdi düşünüyorum da gösteriş gibi duran tavırlarının altında yatan şey hep bu zavallı umutsuzlukmuş..tutunmak istediği her şey sonunda bir sahtekarlık olarak görünmüş.” (s. 142).

Anlatıda ilk hikâyenin kahramanı Sitare'nin yanlış temeller üzerine kurduğu sadakatten yoksun evliliğinde mutluluğu yakalayamamış olması oldukça doğal bir sonuçtur. Çünkü o, ait olduğu toplum yapısına ve ahlak anlayışına aykırı bir evlilik yapmıştır. “Ona acıdığım için evlendim.” dediği Çarlı ile evli olduğunu bildiği hâlde gizli ilişki kurmuş, karısını da “boru atölyesi”nin adına geçirilmesi karşılığında boşanmaya ikna etmiştir. Bundan sonraki süreçte de evli iken başka bir erkeğe âşık olmak ve hikâye anlatıcısıyla da gönül ilişkisini sürdürmek gibi ahlak dışı davranışlarını fütursuzca devam ettirmiştir. Evlilikte yaşanan bu örf'e aykırı ve ahlakdışı karmaşık ilişkiler yumağı, modernleşmenin tabii bir sonucu, değişimi içselleştiren toplumun da yadırgamadığı yeni bir hayat anlayışının ürünüdür. Bu insanların gayri meşru ilişkileri ve ait oldukları toplumun dinî inançlarına aykırı hayat anlayışları, her bakımdan yozlaşmış bir toplumun inanç, dava ve değerden yoksun; ilkesiz, amaçsız ve seviyesiz

görüntüsünü sergilemektedir. Bu modern anlayışın çizdiği tabloda mutsuz insanlara ait hikâyelerin ön plâna çıkması gayet tabiidir.

Sitare ve arkadaşlarından oluşan genç kuşağın hayatları, kendilerine ait olmayan bir kültürü, amaçsızlık ve anlamsızlığı öne çıkaran bir hayat anlayışını benimseyen ve bu temelde değişimi içselleştiren bir toplumun mutlu olamayacağını göstermektedir. Yeni çağın insanlara ikram ettiği lüks hayatın ışıklı yüzüne aldınıp teslim olan bireylerin yüzleri gülse de içleri azap çukurudur. Bu hikâyenin derin yapısına bakıldığında geleneksel yaşamın egemen olduğu bir önceki döneme ait yoksul ama huzurlu kuşağın aksine değişim yanlılarının varlık içinde mutsuz ve umutsuz oldukları görülür. Nitekim Sitare, topluma sunulan değişimi benimseyip yaşamaya alışsa da içindeki boşluğu dolduracak, huzursuzluğunu giderecek şeye ilişkin arayışını sürdürmeye devam etmiş ancak aradığı şeyin kaybedilen değerler olduğunu fark edememiştir. Sitare gibi onu seven arkadaşı anlatıcı kahraman da aynı belirsizlikler içinde karanlık bir çıkmazdadır; kendisine, gelecekle ilgili tasarılarına ve sosyal çevresine hiçbir anlam veremediğini “Kendimi bir nokta kadar hiç olarak gördüm. Bu durmadan akan, yürüyüp kaybolup giden girdap içinde, bu korkunç çağılıtda bir damla su gibi. Yalnız kendimi değil, yaptıklarımı da, yapmayı tasarladıklarımı da” (s. 91) sözleriyle belirtir. Bu sözler, maddeden başka sarılacak / sığınacak başka bir manevi değeri olmayanların Nihilistlere has bir hiçlik duygusuna kapılmaktan kurtulamayacaklarını göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü yeni dünya düzeninde toplumun karşı karşıya kaldığı modernleşme, sosyal münasebetlerin tüm doğal renklerini değiştirmiş, sahte bir renge bürümüştür. Geline süreçte az sayıda muhafazakâr insanın hasretle andığı ve büyük bir özlemle tekrar cemiyet hayatına hâkim olmasını istediği örfi, insani ve ahlaki ilişkilerin yerini artık güven vermeyen sahte ilişkiler almıştır. Bu durum, anlatıda Sitare’nin hayatıyla örneklendirilmiştir. Aile kurumundan evlilik ilişkilerine, giyim kuşamdan iletişim biçimine, tek katlı evlerden yüksek katlı apartman hayatına, mefruşat ve diğer küçük ev eşyasından tüketilen meşrubat ve diğer temel gıda maddelerine kadar her şey baş döndürücü bir hızla değişime uğramıştır. Sosyal hayatta irade dışı kuşatılmışlık, bireyi egemen olan değişime ayak uydurmaya zorlar. Nitekim hikâyede değişim karşısında çaresiz kalan insanlar, eskiye dair ne varsa hepsini unutmuş gibi modernitenin kendilerine sunduğu yeni dünyanın oldukça yabancı yaşam biçimine ayak uydurmakta adeta yarış hâlinde görünürler.

3.2.1. Toplumsal Değişimin Mekâna Yansıması

Gül Yetiştiren Adam’ın gözünde “şehirde değişen binalar, tiyatro, sinema, otomobil, aile çay bahçesi, tekel bayii ve sarhoş naraları”, eski kalabalık yerleşim birimlerinin tabiatına aykırı, insanların huzuruna mani hatta günaha teşvik edici pek çok yabancı kültür mahsulü yenilik barındırmaktadır. Bireyin kimlik arayışı, ait olduğu mekân ve toplumun şartlarına uygun gelişir. Toplumsal hayatın değişme ölçüsünü en iyi kanıtlayan göstergelerden biri de büyük yerleşim birimleridir (Özer 1983: 40). 19. yüzyılda inşa edilen büyük metropollerdeki ortak yaşam alanları, eczaneler, pastaneler, oteller, parklar; bunların yanı başında en stratejik noktalarda konumlu bankalar, kumarhaneler ve bunlara uyumlu olarak pervasızca değişen sosyal yaşam bir modernleşmeyi ifade etse de gelişme gibi görülen bütün bu değişmelere rağmen toplum hayatında giderek artan bir güvensizlik ve mutsuzluk söz konusudur.

Zira toplum hayatına giren yenilikler hayatı kolaylaştıran birer avantaj gibi algılansa da aslında doğal imkânları ortadan kaldırdığı için insan sağlığı kadar toplumsal ilişki ve dayanışmasını da tehdit eden maddi gelişmelerdir: “Her otel ayrı bir kenttir burada. Yıllarca hiç dışarıya çıkma ihtiyacını duyumsamadan kalabilirsiniz aynı otelde. İsterseniz elbet. Giyim evlerinden berberine, kuaförüne; lokantasından bakkalına, manavına; kafeteryasından eğlence yerlerine kadar, ne istersen var. Tek eksiği güneş ışığı... Hep elektrik ışıkları. Sanki böyle ışıklarda doğduk ve sanki böyle ışıklar içinde yaşamaya mecburuz.” (s. 51).

Ahmet Sait Akçay, bu hikâye üzerinde yaptığı bir inceleme çalışmasında konu ile ilgili şu tespitite bulunmaktadır: “Yazar, yalnızlığın bu başkaldırısını şehre indirgeyerek kültürle bağdaştırmaya çalışmıştır romanda. Tarihi kalıntıların, eskiye ait olanın şehirle kayboluşunu, kültürün yoz dönüşümünün simgesel anlatımı olarak da ele almak mümkündür.” (Akçay 1999: 79). Kentsel yaşamda görülen Batılılaşma, çağdaşlaşma, gelişme, kalkınma, uygarlaşma, değişme gibi kavramlarla iç içe giren modernleşme sürecinin en önemli unsuru siyasal ve kültürel değişimdir. Yazarın bu anlatıda özellikle üzerinde yoğunlaştığı mesele budur. Hikâyede siyasal ve kültürel değişimin en fazla etkilediği mekânlar olarak ticari, mimari ve teknolojik yeniliklerle kentler tasvir edilmiştir: “Her taraf otel yahut motel. Banka ilanları. Korkunç ışıklı reklamlar. Kentin özeti: otel ve banka. Adım başı eğlence yerleri. Ünlü şarkıcılar. Yalnız gezginler için gazetelerde ilanlar: “Yalnız kalmayın beni çağırın. Altında bir telefon numarası. Bir eczaneye giriyorum. Aspirin. Sonra aspirini bedavaya getirebilir miyim düşüncesiyle makineye para atıyorum. Fakat makine o parayı da yutuyor. Çıkıyorum....” (s. 28).

3.2.2. Toplumsal Değişimin Aile Hayatına ve Değerler Manzumesine Etkisi

Türk toplumunda kültürel zeminde başlayan Batılılaşmanın getirdiği aile hayatında bireyin aidiyetlerinden kopup yabancılaşması sorunsalı, kendi bünyesinde aile içi anlaşmazlıkları, genç-yaşlı arasında düşünce farkı dolayısıyla kuşak çatışmasını ve birey-toplum, birey-devlet karşıtlığı gibi başka problemleri de barındırır. Bireyin modernleşme sonucu çözülmesi, böylece ait olduğu toplum içinde ötekileşerek tutunamaması, daha da kötüsü geçirdiği buhran ve bunalımlarla baş edemeyerek tükenmesi, Rasim Özdenören’in hikâyelerinde öne çıkan temel sorunlardan biridir. Bu bağlamda hikâyenin kişilerinden Sitare’nin hayatı, modernleşmenin önce aile hayatında sonra da toplumun değişik kesimlerine yayılarak toplumsal değişime yol açtığını; çoğu zaman bireyin hayatında geri dönüşü veya başka türlü telafisi imkânsız bozulmalara neden olduğunu gösteren bir örnektir. “Onun kahramanları, değişen dünya düzeninde parçalanmış aileleri nedeniyle toplumda kaybolur; aşkın ve aldatılmışlığın en şiddetli halleriyle kendi bunalımlarında yok olurlar.” (Tosun 1996: 23). Ayrıca toplumda sevgi-saygı, hoşgörü, özgürlük, adalet-eşitlik, kardeşlik, yardımlaşma, dürüstlük, çalışkanlık, utanma duygusu, giyim kuşamda ahlaki hassasiyet, aile kurumuna bağlılık, helal kazanç gibi değerler bağlamında kültürel mirasa sahip çıkma yolundaki sorumluluk duygusu da yıpranır (Akay 1999: 23). Gül Yetiştiren Adam’ın tepkisi de toplumda bu değerlerin yitip gitmesine kayıtsız kalanlardır; çaptırıldığı tutuklama cezası da bu değerleri koruma mücadelesine verilmiştir.

Rasim Özdenören, Türkiye'nin bir dönem çok hızlı değiştiğini, değişimden toplumun olumsuz etkilendiğini; bunun ülkede bir medeniyet krizine yol açtığını, toplumda eski-yeni değerler ekseninde bir kuşak çatışması ile aile kurumunda din dışı ilişkiler sorununun yaşandığını ifade etmek için iki farklı zihniyeti temsil eden tarafları inandıkları ve yaşadıkları değerlerle birlikte bir araya getirir. Yazar, söz konusu tarafları buluştururken medeniyette modernleşmenin, inançta ve kültürel yaşayışta Batılılaşmanın, özetle toplumun tarihî köklerinden devraldığı kültürel mirasa sırtını dönerek Avrupaî tarzda yaşama arzusunun ve bütün bunları kendi yaşamlarında tatbik eden yeni nesil gençlerin (Sitare, Çarli) karşısına muhafazakâr dünya görüşüyle “Gül Yetiştiren Adam”ı çıkarır. Yazar, her şeyden önce bu iki katmanlı kurgu içinde hikâye kişileri Sitare ve Çarli gibi modernleşme taraftarlarını okur nezdinde aşağılamak yerine onların yaşamları üzerinden gözleme dayalı gerçekçi kesitler sunarak toplum hayatında yabancılaşmaya dönük yaşanan dejenerasyonu göstermek istemiştir.

Rasim Özdenören'in hikâyeleri genel olarak kahraman anlatıcı bakış açısıyla kaleme alınmıştır. Geçmiş zaman ile hâl zamanı arasında sık sık atlamalar yapılarak toplumsal değişimin görüntüsü ortaya konulur. Yazar, ülkedeki kültürel yabancılaşmanın birey, aile ve toplum hayatında meydana getirdiği çelişki ve çarpıklıkları irdelerken sade, yalın, kolayca anlaşılabilir bir dil ve anlatım sergiler. Süslü ve dolaylı anlatımlardan uzak cümleler ağırlıktadır. Çeşitli mekânlar ve sosyal ortamlar betimlenirken inşa edilen sahneler, usta bir ressamın elinden çıkmış toplumun farklı kesimlerine ait renkli tabloları andırarak kadar canlıdır. Hikâye sanatının bütün tekniklerine ve inceliklerine hâkim olduğu görülen Rasim Özdenören, bu anlatıda da dili yer yer şiirsel bir akıcılıkla ustaca kullanmıştır.

Sonuç

Modernleşme, yabancılaşma ve başkaldırı, yirminci yüzyıl Türk edebiyatında işlenen ana temalardan biridir. Tanzimat'tan sonra toplumumuzun aniden karşılaştığı çağın teknolojisine ve modasına yetişememesi, bireyin yeniliklerle ve yakın sosyal çevresiyle uyumunu zorlaştırmıştır. Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatının önemli yazarlarından Rasim Özdenören, bu zorluğu hikâyesine gelenek ve modernleşme yanlısı iki farklı sosyal çevreyi temsil eden şahıslar üzerinden sağlam bir olay kurgusu içinde ele almıştır. Bilhassa hikâye ve deneme alanında verdiği eserlerle yeniden bir toplumsal uyanışı başlatan, geniş bir okuyucu kitlesini “aile” kavramı etrafında yücelttiği değerlerle besleyen yazar; *Gül Yetiştiren Adam*'da modernizmi, modernleşmeyi ve dolayısıyla yabancılaşmayı merkeze alarak özellikle son yüzyılda Türk aile ve toplum hayatında yaşanan değişimi gözler önüne sermiştir. Özdenören, olay kişisi şahsında İslami bir motif olan “gül” nesnesini yetiştirerek Batılılaşmayı sessizce protesto eden yerli anlayış ile aile ve evlilik hayatında usul, ölçü ve adaba dair ne varsa örfî bütün ilkelere savaş açan ancak savunduğu modern hayatta yaşadığı bunalımın üstesinden gelemediği için arayışını intihar eyleminde sürdüren yabancı bir mantalite arasındaki uçurumu deneysel bir hikâye kurgusu içinde dikkatlere sunmuştur.

Hikâyede verilmek istenen mesajın anlaşılmasına hizmet etmek üzere bir araya getirilen zıt iki dünya görüşüne mensup tarafların hikâyeleri bir arada verilmiştir. Geleneğin taşıyıcısı olarak değişime karşı direnen Gül Yetiştiren Adam'ın toplum ve tarihle olan bağları ile kültürel aidiyetlerinden kopmuş modern bireyi temsil eden

Sitare ve arkadaşlarının hayatları, karşılaştırılan Şark İslam medeniyeti ile Batı kültür ve hayat felsefesi arasındaki farkı somut örneklerle ortaya koymuştur. Eserde geçmişte yaşadıklarının karşılığını bulamadığı için sürüklendiği hayal kırıklığı nedeniyle bir kasaba evine kapanıp değişime karşı başkaldıran yaşlı bir adam ile değişimi son sınırlarına kadar pervasızca yaşayan yeni nesil gençliğin ahlak dışı yoz ilişkilerine ayna tutulmuştur. Bu manzara, Türk toplumunda daha çok Tanzimat ile birlikte başlayan ama Cumhuriyet ile beraber artarak devam eden mana ile maddenin, akıl ile duygunun, şuur ile şek(i)lin, hak ile batılın, yerel kültür ile yabancı anlayışın sürüp giden mücadele sahnesidir.

Bir sanatkarı yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve kültürel şartlarından bağımsız düşünmek mümkün olmadığı gibi bir edebî eseri de yazarın inanç ve düşünce dünyasından ayrı tutmak güçtür. Rasim Özdenören, eserlerinde çözülme, yalnızlık, çatışma, yabancılaşma, toplumsal değişme gibi temaları işlerken dönemin popüler ağa-maraba söylemleriyle sol ideolojinin propagandasını yapan sosyalist yazarların aksine toplumsal meseleleri İslami bir duyarlılıkla ele almıştır. Eserde kullanılan “gül” motifi, kaybolan kültürel değerleri temsil etmektedir. “Gül yetiştirme” eylemi de yitip giden değerlerin cemiyetin hayatında yeniden yeşermesini sağlamaktır.

Gül Yetiştiren Adam, Cumhuriyet döneminde bilhassa 1960-1980 arası dönemde, Anadolu'nun küçük yerleşim birimlerinden son asrın büyük sanat eseri modern kentlerine kadar uzanan bir coğrafyada insanımızın kültürel değişim sürecinde hem kendisiyle hem de çevresiyle yaşadığı çatışmaların, hesaplaşmaların ve bu mücadeleden doğan trajedinin hikâyesidir. Özdenören, sadece hikâye ve denemelerinde, araştırmamızın özel çalışma alanı olan *Gül Yetiştiren Adam* adlı anlatıda değil; düşünce kitaplarında da bu konuya geniş yer vermiş; Batı kültürünün baskısı ile çaresiz bırakılan Türk toplumunun ret ve kabulleri arasındaki bocalayışını, bu temelde yıllarca devam eden hazin kaderini gözler önüne sermiştir.

KAYNAKÇA

- ABİBULAYEVA, Leman, 2006, *Rasim Özdenören ve Feodor Dostoyevski Arasında Tahkiye Anlayışı Bakımından Bir Karşılaştırma*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- AKAY, Ali, 1999, *Sanatın Sosyolojik Gözü*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- AKÇAY, Ahmet Sait, 1999, “Gül Yetiştiren Adam”, *Yedi İklim*, S. 107-108, s. 79-80.
- BARBAROSOĞLU, Fatma Karabıyık, 2009, *Moda ve Zihniyet*, 4. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- BULAÇ, Ali, 1996, *Tarih, Toplum ve Gelenek*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- CEVİZCİ, Ahmet, 1999, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- ÇELİK, Celalettin, 2010, “Değişim Sürecinde Türk Aile Yapısı ve Din-Paradigmatik Anlam ve İşlev Farklılaşması”, *Ardahan Üniversitesi, Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 25-35.
- ÇETİN, Halis, 2003, “Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi”, *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, s.10-19.
- DOĞAN, D. Mehmet, 1996, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: İz Yayınları.
- ERYARSOY, M. Nezir, 2009, *Gül Yetiştiren Adam: Rasim Özdenören*, İstanbul: İlke Yayıncılık.
- GÜNEŞ, Eyüp (2014). “Rasim Özdenören’le Modernizm ve Edebiyat Üzerine Söyleşi”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Y. 2, S. 8, Aralık 2014, s. 601-613.
- HAKSAL, A. , 1999, “Çözülme”, *Yedi İklim Dergisi*, s. 107-108.
- İŞİK, Vahdettin, 2012, *Kültürel Yabancılaşma II. -Meşrutiyet’ten Günümüze-*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- KABAKLI, Ahmet, 2006, “Rasim Özdenören”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, c. V, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- KANTARCIOĞLU, Sevim, 2007, *Türk ve Dünya Romanlarında Modernizm*, Ankara: Paradigma Yayınları.
- KAPLAN, Ramazan, 1990, “Çözülme veya Ailedeki Yangın”, *Mavera*, c. 14, s. 157, s. 42-47.
- ÖZDENÖREN, Rasim, 1998a, “Kundak”, *Hastalar ve Işıklar*, 4. baskı, İstanbul: İz Yayınları.
- _____, 2008, *Çözülme*, 4. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık,
- _____, 2009, *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*, 16. baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- _____, 2014, *Gül Yetiştiren Adam*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÖZER, İnan, 1983, “Toplumsal Değişme ve Kentsel Olgu”, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, s. 37-48.
- ÖZGÜL, Gamze, 2010, *Rasim Özdenören’in Hikâyelerinde Moral Değerlerin Çözülüşü ve Kimlik Bunalımı*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TDK, 1998, *Türkçe Sözlük*, Ankara.
- TİMUR, Taner, 2002, *Osmanlı-Türk Romanında Tarih, Toplum ve Kimlik*, 2. baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- TOSUN, Necip, 1996, *Türk Öykücülüğünde Rasim Özdenören*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- YUMUŞAK, Canbaz Firdevs, 2012, “Rasim Özdenören ve Öykücülüğü”, *Turkish Studies*, S.7/2, s. 1281-1299.